
A Critique of Annotation of Nafsat al-Masdour (2)

Seyed Ali Sohrabnejad, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Izeh Branch, Islamic Azad University, Izeh, Iran*

1. Introduction

Persian literature is one of the most prolific literatures in the world, in such a way that Persian poets and writers have left amazing works for the future. One of these outstanding works is the valuable book *Nafsat al-Masdour*. Its author is "Shahab al-Din Mohammad Ibn Ahmad Monshy Khorandzi Zaidari Nesawi, the secretary of Soltan Jalal al-Din Kharazmshah" (Safa, 1986: 3/246). Zaidari Nesawi, the owner of Kharazmshah's essay, has witnessed many events and atrocities of the Mongols at first hand. On the other hand, his existence is full of poetic feelings; for this reason, he has left such a legacy that not only those who are interested in history, but also scholars of Persian literature, have benefited from reading it.

One of the stylistic features of *Nafsat al-Masdour* is the existence of many parenthetical sentences. Quoting from Amir Hassan Yazdgerdi, Cyrus Shamisa writes: "In the wording of the book, after the verbal and semantic arrangements that seemed to be the author's purpose, there appear many parenthetical sentences so that the words sometimes look rugged and vicarious and complex" (Shamisa, 2009: 142). These twists and turns in this magnificent work have provided the basis for some researchers to make efforts to critique and analyze it and pay special attention to it.

Nafsat al-Masdour is truly a rainbow of verbal and semantic figures of speech and stunning literary points. This book has found a special place with the correction and comments of professor Amir Hassan Yazdgerdi. The main question of the present study is whether

* Corresponding author.
E-mail: salisohrabnejad@izehiau.ac.ir.
Date received: 17/10/2021
DOI: 10.22103/JLL.2022.18375.2947
Pages: 133-151

there are still ambiguities and inadequacies in the annotations of the book *Nafsat al-Masdour*. Despite all the scholarly care and exemplary skill of the Yazdgerdi, there are still some ambiguities in its description, due to the punctuality and complexity and weight of the text of the book; the purpose of this study, therefore, is to critique and analyze these ambiguities.

2. Methodology

In the main contents of this study, firstly, the desired topic is discussed; after that, the opinion of Yazdgerdi is presented; then, through a descriptive and analytical method, by referring to reliable sources and expressing the argument, the preferred and correct meaning of the content is displayed.

3. Discussion

In this study, the comments of Amir Hassan Yazdgerdi on the *Nafsat al-Masdour* have been critiqued and analyzed: despite the scholarly careful consideration of Yazdgerdi, some points, although limited, remained unclear in this book, which are examined in this study. Sometimes, Persian and Arabic vocabularies of the text have been criticized and analyzed; in some cases, Arabic poems translation and sometimes Quranic verses translation have been analyzed; correction of some vocabularies or phrases has also been discussed in this study. After considering any of the above points from book *Nafsat al-Masdoor*, comments of the late professor Yazdgerdi are mentioned; then the clarification of the ambiguities, as the main purpose of this article, is addressed through description and analysis, and citing the valid sources and necessary arguments. The necessity of conducting this research is the importance of *Nafsat al-Masdoor* as a significant literary work for researchers. This book is especially one of the sources for PhD students in the field of Persian literature.

4. Conclusion

In this study, the annotation of the book *Nafsat al-Masdour* by Yazdgerdi has been criticized and examined. After criticizing and analyzing the points under discussion, using various sources and opinions of scholars, and making necessary arguments, the correct

theories have been stated, and the results are as follows:

- 1) P. 7, q 5: The word "**wheel**" here does not mean "**wound**"; it is used in the sense of "**arrow**".
- 2). p 39 q 5: In the verse "**wa aedoo lahom ma astatatom men ghovate wa men robot al khey1**", the word "**ghovat**" means force, and the phrase "**robot al khey1**" is used in its metaphorical sense i.e. "**horses stockpile or trained and ready horses.**"
- 3) p. 43, q 10: In the verse "**fajaalna hasidaa**": 1- The verb "**jaalna**" must be translated into the past; 2- The interpretive sentence of the verse should read as follows: "**as field harvested by sickle from stem**", no, "**they are drawn by the sword.**"
- 4) p. 44, q. 10: "**Assad mot**" means "**deadly lions**"; no "**death Lions (Death Hunters)**".
- 5) p 46, q4: "**Aatalat Aleyhe Alghana Alsammar**" means brunette swords javelins [enemies], coerced him from battle.
- 6) p. 46, q 6: The sentence "**that I will be resurrected under your floor**" is not a clear and expressive explanation of the Arabic verse.
- 7) p. 46, q 7: The phrase "**Alhamdo nasjo radaehe**" is praise from the praiseworthy towards God.
- 8) p. 52, q 3: The word "**qatrat**" in the verse "**Tarhaqoha qatrat**" should be translated to "**darkness and gloom**" or "**smoke**", not "**dust**".
- 9) p. 52, q. 10: in the verse "**Ma Aghny Any Malyeh ...**", "**Ma**" must be translated and interpreted to "**Nafieh**" and the word "**soltan**" means "**power and domination**".
- 10) p. 53, q. 9: "**Tanaqas**" means desire along with competition in practice to achieve something.

Keywords: Criticism, Argument, Explanation, Nafta al-Masdour, Zaidari Nesavi.

References [in Persian]:

- Ansarian, Hossein. (2012). *Translation of the Holy Quran*. second edition. Qom: Religion of Knowledge.
- Dehkhoda, Ali Akbar. (1958). *Dehkhoda dictionary*. Under the supervision of Mohammad Moin. 15 vols. Tehran: Dictionary organization.
- Ferdowsi, Abolghasem. (1993). *Shahnameh*, Editor: The Jalal

-
- Khaleqi Motlaq, First Edition, under the supervision of Ehsan Yarshater. California: Iran Heritage Foundation.
- Fooladvand, Mohammad Mehdi. (2012). *Translation of the Holy Quran*, Qom: Quran Printing and Publishing Center of the Islamic Republic of Iran.
- Judge Tabatabai, Hassan.(1969). Some Considerations on Correcting Nafsat al-Masdour. *Journal of the Faculty of Literature and Humanities, University of Tabriz*. No. 86. Attached to Nafsat al-Masdour Yazdgerdi. Pp69-1.
- Hosseini Hamedani, Mohammad Hossein. (1984). Brilliant Anwar, First Edition. Tehran: Lotfi Bookstore.
- Khordandzi Zidari Nesvani,Shahab al-Din Mohammad. (2002). *Nafsat al-masdour*. Correction and explanation by Amir Hassan Yazdgerdi. second edition. Tehran: Toos Publications.
- Moein, Mohammad. (1996). *Persian culture*. Ninth edition. Tehran: Amirkabir Publications.
- Makarem Shirazi, Nasser et al. (1995). *Sample Interpretation*. Twelfth edition. Tehran: Islamic Books Publishing.
- edition. Tehran: Dar al-Kitab al- Islamiyya Publications.
- Mousavian, Seyed Shahrokh. (2018). Investigation of some ambiguities and errors in the description of Yazdgerdi on Nafsat al-Masdour. *Journal of Prose Studies in Persian Literature*. Year 21. No. 44. Pp 151-169.
- Nikpanah, Mansour. (2018). A Critique of the Explanation of a Few Sentences in Nafsat al- Masdour. *Journal of Prose Studies in Persian Literature*. Year 21. No. 43. pp. 214-199.
- Qurashi, Seyed Ali Akbar. (1993). *Quran Dictionary*, Vol7, Sixth edition, Tehran: Dar Al Kotob Al Eslami.
- Shamisa, Sirus. (2008). *Prose Stylistics*. Twelfth edition. Tehran: Mitra Publishing.
- Safa, Zabihallah. (1984). *Treasure of speech*. fourth edition. Tehran: Amirkabir Publications.
- Saffarzadeh, Tahereh. (2002). *Translation of the Holy Quran*, Tehran: Kosar Computer World Cultural Institute.
- Safipour Shirazi, Abdul Rahim. (2018). *Montahi Al Arb Fi Loqat Al Arab*, vol2, first edition, Tehran: Omid Majd.
- Tabarsi, Fadl Ibn Hassan. (1994). *Majma Al Bayan Fi Tafsir Al Qur'an*, vol10, Third edition, Tehran: Naasser Khosrow

Publications.

Tayyib, Seyed Abdul Hossein.(1999). *Atib Al-Bayan Fi Tafsir Al-Quran*. second edition. Tehran: Islam Publications.

References [in Arabic]:

Ibn Ibad, Al Sahib Ismaeil. (1994). *Al Mohit Fi Al Loqat*, by the research of Mohammad Hossein Al Yassin, Vol11, Beirut: The World of Books.

Ibn Faris, Ahmad. (2002). *Majam Maqayes Al Loqat*, vol6, Damascus: Tabat Itehad Al Kitab Al Arab.

Ibn Manzoor, Mohammad. (1993). *Arabic language*. Third edition. Beirut: Dar Sader.

Darwish, Mohi Al-Din. (1994). *Earaab Al Qoran Wa Bayaane*, 10 vols. Printing turn: Fourth. Syria: Dar Al-Arshad.

Tabatabai, Seyed Mohammad Hossein. (1996). *Al Mizan Fi Tafsir Al Qur'an*, vols20, Fifth Edition. Qom: Islamic Publications Office of Qom Seminary Teachers Association.

Zamakhshari, Jar Allah. (1987). *Tafsir Kashaaf*, Beirut: Dar Al-Kitab Al-Arabi.

نشریه نثر پژوهی ادب فارسی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان
سال ۲۴، دوره جدید، شماره ۵۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

نقدی بر تحشیه نفثة المصدور (۲)

(علمی - پژوهشی) *

دکتر سید علی سهراب‌نژاد^۱

چکیده

مقاله حاضر، نقد و تحلیل بر شرح و تعلیقات استاد امیر حسن یزدگردی بر کتاب نفثة المصدور است. با وجود دقت نظر و تحشیه عالمانه استاد فقید، هنوز ابهاماتی - هرچند محدود - در این کتاب به چشم می‌خورد، که این مختصرنوشتار به روشنگری ابهامات اختصاص دارد. در پاره‌ای موارد، مفردات فارسی و عربی کتاب نفثة المصدور به درستی تبیین نشده است؛ گاهی ترجمه آیات عربی و در برخی موارد ترجمه آیات قرآن به خوبی آورده نشده است. پس از طرح عبارات بحث‌انگیز، نظر استاد یزدگردی ذکر می‌شود؛ سپس به روش توصیف و تحلیل و با کمک منابع موثق و ادله لازم به روشنگری راجع به ابهامات یادشده به عنوان هدف اصلی این مقاله پرداخته می‌شود و در نهایت، وجه درست هر کدام می‌آید. از علل برخی از نارسایی‌ها، عدم التفات به معنای دقیق و درست واژه‌ها و جملات در موقعیت‌های خاص آن است.

ضرورت انجام این تحقیق، اهمیت کتاب نفثة المصدور به عنوان یک اثر مهم ادبی-تاریخی برای ادب‌دوستان و محققان است؛ به‌ویژه این که کتاب یادشده، یکی از منابع درسی در مقطع تحصیلات تکمیلی رشته زبان و ادبیات فارسی است.

واژه‌های کلیدی: نقد، استدلال، تحشیه، نفثة المصدور، زیدری نسوی.

* تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۰/۰۷/۲۵

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۰۴

۱ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ایذه، دانشگاه آزاد اسلامی، ایذه، ایران.

Email: salisohrabnejad@izehiau.ac.ir.

DOI: 10.22103/JLL.2022.18375.2947

۱- مقدمه

ادبیات فارسی، یکی از پربرترین ادبیات‌های جهان است؛ به گونه‌ای که شاعران و ادیبان پارسی‌گوی، آثاری شگفت‌انگیز برای آیندگان بر جای گذاشته‌اند. یکی از این آثار برجسته، کتاب ارزشمند نفثة‌المصدر است. نگارنده آن «شهاب‌الدین محمد بن احمد منشی خرندزی زیدری نسوی منشی سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه است» (صفا، ۱۳۶۴: ۲۴۶/۳). زیدری نسوی، صاحب دیوان انشای خوارزمشاه، خود شاهد بسیاری از وقایع و وحشی‌گری‌های مغول بوده، بسیاری از حوادث را به چشم خود نظاره کرده‌است؛ از طرفی دیگر، او وجودش سرشار از احساسات شاعرانه و تراوش خامه‌اش بسیار ادیبانه است؛ به همین دلیل، چنان اثری از خود به یادگار گذاشته که نه تنها علاقه‌مندان تاریخ، که پژوهشگران ادبیات فارسی نیز آن را مطمح نظر ساخته، از خوانش آن بهره‌مند می‌شوند.

از ویژگی‌های سبکی کتاب نفثة‌المصدر، وجود جمله‌های معترضه فراوان است. سیروس شمیسا در این باره به نقل از امیرحسن یزدگردی می‌نویسد: «در جمله‌بندی کتاب، پس از مراعات بدایع لفظی و معنوی که گویی وجهه همت مؤلف بدان مقصور بوده است، وجود جمله‌های معترضه بسیار است که گاه کلام را ناهموار و متکلف و احیاناً معقد فرا می‌نماید» (شمیسا، ۱۳۸۷: ۱۴۲). همین پیچ و تاب‌ها در این اثر فاخر، دست‌مایه برخی از ادب‌دوستان و پژوهشگران شده‌است تا برای نقد و واکاوی آن، کمر همت ببندند و به آن توجه ویژه‌ای داشته باشند.

۱-۱- بیان مسئله

کتاب نفثة‌المصدر حقیقتاً رنگین‌کمانی از صنایع لفظی و معنوی و نکات ادبی خیره‌کننده در خود جای داده‌است. این کتاب با تصحیح و تعلیقات استاد بی‌بدیل امیرحسن یزدگردی، جلوه خاصی پیدا کرده‌است. البته پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که آیا هنوز ابهامات و نارسایی‌هایی در تحشیه کتاب نفثة‌المصدر وجود دارد؟ با وجود همه دقت نظر عالمانه و مهارت مثال‌زدنی استاد فقید، به دلیل پرنکته‌بودن و پیچیدگی و سنگینی متن کتاب، هنوز اندک ابهاماتی در شرح آن به چشم می‌خورد که هدف از نگارش مقاله حاضر، نقد و تحلیل و موشکافی این ابهامات بوده‌است.

مطالبی که در این کوتاه نوشتار آمده، چنین‌اند: در مواردی مفردات کتاب نغثة المصدور از نظر معنایی، نقد و کاوش شده‌است. گاهی درباره معنی آیاتی که در حاشیه، نارسا می‌نمودند سخن به میان آمده‌است. در پاره‌ای موارد از معنی ابیات عربی بحث شده‌است. ابتدا نکات مورد بحث مطرح می‌شود؛ پس از آن، نظر استاد فقید آورده می‌شود؛ سپس با استناد به روش توصیف و تحلیل به تبیین ابهامات پرداخته می‌شود.

۱-۲- پیشینه تحقیق

تا کنون مقاله‌ها و کتاب‌های زیادی درباره کتاب نغثة المصدور نگاشته شده‌است؛ اما در باب نقد تحشیه استاد یزدگردی، مقاله‌های معدودی به رشته تحریر درآمده‌است که از این قرارند:

۱- نخستین مقاله با عنوان «ملاحظات چند در باب تصحیح نغثة المصدور» متعلق به حسن قاضی طباطبایی است که در سال ۱۳۴۸ در زمان حیات مرحوم یزدگردی در نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز به چاپ رسیده‌است؛ البته شارح کتاب نغثة المصدور، این مقاله را با نقد و بررسی آن در پایان کتاب آورده‌است. در این مقاله ۵۳ نکته از این کتاب، مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته‌است.

۲- مقاله دوم با عنوان «نقدی بر شرح چند جمله در نغثة المصدور» از منصور نیک‌پناه است که سال ۱۳۹۷ در مجله «نثرپژوهی ادب فارسی» به چاپ رسید. در این مقاله، شش نکته درباره شرح و تصحیح استاد یزدگردی بر نغثة المصدور، نقد و واکاوی شده‌است.

۳- مقاله سوم با عنوان «بررسی چند ابهام و خطا در شرح یزدگردی بر نغثة المصدور» از سیدشاهرخ موسوی است که آن نیز در سال ۱۳۹۷ در مجله «نثرپژوهی ادب فارسی» به چاپ رسیده‌است. در این مقاله، ۱۱ نکته از کتاب نغثة المصدور، نقد و بازنگری شده‌است.

لازم به یادآوری است: نکاتی که در این مقاله مطرح شده تا با حال در هیچ مقاله یا کتابی نیامده‌است؛ بویژه نقد و تحلیل پیرامون ترجمه آیات قرآنی و ابیات عربی که در مقایسه با مقاله‌های مشابه، تازگی دارد.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

کتاب ارزشمند نفثة المصدور نه تنها به عنوان منبع درسی مقطع دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی به حساب می‌آید و بسیاری از دانشجویان و استادان این رشته را به سوی خود سوق می‌دهد، بلکه یک اثر تاریخی نیز به شمار می‌آید و توجه علاقه‌مندان رشته تاریخ را نیز به خود جلب می‌کند. نکته دیگر، برخی ابهام‌ها و خطاهایی است که هنوز در این کتاب ارزشمند به چشم می‌خورد. همه این موارد می‌تواند از ضرورت‌های پرداختن به این مقاله باشد.

۲- بحث و تحلیل

در این بخش از پژوهش، حدود نه مطلب از متن کتاب نفثة المصدور که از نظر تحشیه، نیاز به بازنگری دارد، آورده شده است. چنانکه پیش از این اشاره شد، سعی بر این است که با استناد به منابع مهم و یاری جستن از اندیشه صاحب‌نظران و با بحث و استدلال، نظرات درست‌تر درباره مطالب بحث‌انگیز، ارائه گردد. ابتدا نکته مورد نظر مطرح، پس از آن نظر استاد یزدگردی بیان می‌شود؛ سپس نقد و توضیحات لازم ارائه می‌گردد.

مطالب مورد نقد و ارزیابی به سه گونه تقسیم می‌شود: ۱- برخی از موارد به شرح و تبیین مفردات فارسی اختصاص دارد که معنای آن در تحشیه نفثة المصدور به درستی نیامده است. ۲- با عنایت به کاربرد وسیع کلام وحی در نفثة المصدور، چند مورد به ترجمه آیات اختصاص دارد. در این مباحث، مفردات یا جملات قرآنی که نارسا ترجمه و تبیین شده‌اند، تجزیه و تحلیل می‌شود. ۳- مورد پایانی اختصاص دارد به ابیات عربی که شارح ارجمند کتاب نفثة المصدور آن را به درستی ترجمه نکرده است.

سعی بر این بوده تا نکات بحث‌برانگیز به ترتیب صفحات کتاب، در این مختصر نوشتار، مطرح و تحلیل شود:

۲-۱- ص ۷، س ۷-۴

«در دل سر مویی نه، که تیر جزمی از آسیب زمانه بدو نرسیده است، و در تن سرانگشتی نه، که چرخ از گشاد محنت نخورده،

فَصِرْتُ إِذَا أَصَابْتَنِي سِهَامٌ || تَكَسَّرَتِ النَّصَالُ عَلَى النَّصَالِ

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۷).

بحث درباره ی معنای واژه «چرخ» یا عبارت «چرخ خوردن» است که شارح ارجمند نفثة المصدور آن را چنین تبیین کرده: «مراد از «چرخ» در اینجا- چه به معنی کمان سخت باشد و چه نوعی از منجنیق که بدان تیر اندازند (برهان)، زخم حاصل از آن است (از افادات استاد فروزانفر) از باب ذکر سبب و اراده ی مسبب یا تسمیه مسبب باسم سبب. قس: یک تیر بلا نماند در جعبه چرخ، || کان بر دل و جان من زمانه نزدست».

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۳۵)

به چند دلیل کلمه «چرخ» در اینجا به معنی «زخم» نیست؛ بلکه در معنای «تیر» به کار رفته است:

۱- بسیاری از مواقع -در شعر یا نثر- یک مضمون را با دو یا چند جمله مشابه، بیان می کنند؛ در چنین مواردی غالباً چند جمله مترادف می آید. این نکته در جملات مورد بحث، کاملاً مشهود است.

به عبارت دیگر برای بیان این مضمون که: «سراسر دل، مورد اصابت تیرهای زمانه واقع شده است»، زیدری نسوی جمله نخست را چنین آورده: «در دل سر مویی نه، که تیر جزمی از آسیب زمانه بدو نرسیده است». در مضمون مشابه آن در جمله دوم، به جای کلمه «تیر»، کلمه «چرخ» را مجازاً از «تیر» آورده است: «و در تن سرانگشتی نه، که چرخ از گشاد محنت نخورده»؛ پس کلمه «چرخ» به قرینه «تیر» در جمله اول، مجازاً به معنی «تیر» است (با علاقه مجاورت یا ملازمت). و چرخ خوردن به معنی تیر خوردن می باشد نه زخم خوردن. هر چند تیر خوردن به زخم خوردن می انجامد.

۲- واژه «گشاد» در عبارت مورد بحث به معنای «رها کردن تیر از شست» است. قرینه های آن عبارتند از: «چرخ» [مجازاً به معنی تیر] و «خوردن» [: اصابت کردن] است؛ در فرهنگ فارسی نیز درباره این معنا تصریح شده است: «گشاد: رها کردن تیر از شست: «و هرگز تیر وی [آلب ارسلان] از گشاد خطا نرفتی»» (معین، ۱۳۷۵: ذیل واژه).

فردوسی نیز بارها، واژه «گشاد» را به معنای رها کردن تیر از شست به کار برده است:

یکی تیر بگشاد و نگشاد لب || کبوده نبود ایچ پیدا ز شب

(فردوسی، ۱۳۷۱: ۶۶/۳).

۳- قرینه سوم که دلالت دارد بر این که واژه «چرخ» به معنی «تیر» و «چرخ خوردن» به معنی «تیر خوردن» است، بیت عربی پس از جمله مورد بحث می‌باشد که در آنجا، واژه «سهام» [تیرها] آمده است. از طرف دیگر، کلّ مضمون بیت عربی، شبیه به مضمون جمله مورد بحث است:

فَصِرْتُ إِذَا أَصَابْتَنِي سِهَامٌ || تَكَسَّرَتِ النَّصَالُ عَلَى النَّصَالِ

معنای بیت عربی برای وضوح بیشتر مطلب: «از (کثرت) اصابت تیر چنان شدم که چون تیری بر بدن من خورد پیکان آن تیر به پیکان تیرهای پیشین برخورد و بشکند. (مراد آنکه دل من، سراسر، از تیر (حوادث و بلاها) پوشیده شده بود» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ص ۱۳۵).

جملات مورد بحث در آغاز مطلب چنین اند: «در دل سر مویی نه، که تیر جزمی از آسیب زمانه بدو نرسیده است، و در تن سرانگشتی نه، که چرخ از گشاد محنت نخورده...». متناسب با آنچه گذشت، جملات یادشده را چنین می‌توان به نثر روان در آید: به اندازه سر مویی در دلم جایی نمانده، مگر آن که تیری استوار از آسیب زمانه بدو رسیده و در پیکرم به اندازه سرانگشتی جای نمانده مگر آن که خدنگی از کماندار اندوه به آن اصابت کرده است. به عبارتی کوتاه: هم دلم تیربارن شده و هم جسمم.

۲-۲- ص ۳۹، س ۶-۴

«وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» (انفال/۶۰)

ترجمه آیه در حاشیه کتاب نفثة المصدور: «و بسازید ایشان را چندانکه توانید از نیرو [و] هی النَّسَابِ] و از بستن اسبان، تا بترسانید بدان دشمنانِ خدای را و دشمنان شما را» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۹۵).

دو نکته قابل بحث و بررسی در ترجمه آیه یادشده وجود دارد:

۱- واژه «قُوَّة» در حاشیه کتاب، به «هی النَّشَاب» تفسیر شده است. «نشَاب» اگر به فتح نون باشد به معنای تیرانداز و اگر به ضم نون باشد، جمع «نشَابه» به معنای «تیر» است. (ر.ک: معلوف، ۱۳۸۰: ۲/۲۰۳۱) پر واضح است که این تفسیر و تعریفی نارساست؛ چرا که واژه «قُوَّة» به معنای نیرو، دارای مصادیق زیادی است: از انواع سلاح‌های جنگی کارآمد و جنگاوران ورزیده و آماده جنگ را شامل می‌شود. «نشَاب» به معنای «تیر» یا «تیرانداز»، فقط یکی از مصادیق «قُوَّة» است و نمی‌تواند تمام معنای آن را برساند. نظر علامه طباطبایی در این باره:

«کلمه قُوَّة به معنای هر چیزی است که با وجودش کار معینی از کارها ممکن می‌گردد، و در جنگ به معنای هر چیزی است که جنگ و دفاع با آن امکان پذیر است، از قبیل انواع اسلحه و مردان جنگی با تجربه و دارای سوابق جنگی و تشکیلات نظامی» (موسوی همدانی، ۱۳۷۴: ۱۵۱/۹).

۲- عبارت «رِبَاطِ الْخَيْل» در تحشیه نَفْتَةُ الْمَصْدُورِ به «بستن اسبان» ترجمه شده است؛ این معنا در اینجا نیاز به تأمل و بازنگری دارد: از معنایی که برای «رِبَاط» بیان شده عبارتند از: «بند، گره، نوار زخم‌بند، رشته، پیوند و آنچه بدان بندند، دل، دوام نمودن بر کاری، نگاه داشتن و ملازمت نمودن جای آمدن دشمن را، به هم پیوستن اسبان در یک بند». (ر.ک: معلوف، ۱۳۸۰: ۱/۶۳۸) آنچه مسلم است این که عبارت «رِبَاطِ الْخَيْل» در اینجا صرفاً در معنای لغوی آن یعنی «بستن اسبان» یا «به هم پیوستن اسبان در یک بند» نیامده؛ بلکه بیشتر معنای کنایی آن، یعنی «ذخیره اسبان یا اسبان ورزیده و آماده» مورد نظر است؛ زیرا وقتی مرتب و با شیوه‌های مختلف با اسبان، سوارکاری کنند و سپس آن‌ها را در جای مناسبی ببندند و به تغذیه و دیگر نیازهای آن‌ها رسیدگی شود، اسبانی ورزیده و آماده نبرد فراهم می‌شود؛ مفسران نیز این معنا را تایید می‌کنند:

«...به اندازه کافی اسب‌های ورزیده برای میدان جهاد فراهم سازید و مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ.

«رِبَاط» به معنی بستن و پیوند دادن است، و بیشتر به معنی بستن حیوان در نقطه‌ای برای نگهداری و محافظت به کار رفته، سپس به همین تناسب به معنی محافظت و مراقبت به

طور کلی آمده است،... و به محل بستن و نگاهداری حیوانات «رباط» گفته می‌شود و به همین تناسب کاروانسرا را عرب «رباط» می‌گویند» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۲۱/۷).

نظر علی اکبر قرشی، صاحب قاموس قرآن و تفسیر احسن الحدیث: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ... آیه بسیار قابل دقت است در زمینه آماده شدن برای مقابله با دشمن. قوت، هر چیزی است که با آن، توانایی کار به دست می‌آید، آن در آیه شامل هر سلاح و هر سرباز است، رباط الخیل به معنی ذخیره اسبان شامل هر وسیله خودرو در این زمان خواهد بود» (قرشی، ۱۳۷۷: ۱۵۸/۴).

ترجمه درست‌تر از آیه: «و در برابر آنان آنچه در قدرت و توان دارید از نیرو و نفرات و ساز و برگ جنگی] و اسبان ورزیده [برای جنگ] آماده کنید تا ...» (انصاریان، ۱۳۹۱: ذیل آیه).

۲-۳- ص ۴۳، س ۱۱-۱۰: «فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ» (یونس/۲۴). (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۴۳).

ترجمه: «گنیم آن را دروده، گویی که بشمشیر انجیده‌اند، گویی که نبودی دی» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۲۰۷-۲۰۶).

دو نکته در ترجمه عبارت قرآنی، قابل تأمل و بررسی است:

۱- فعل «جَعَلْنَا» ماضی است، در حالی که با ساختار مضارع [= گنیم] ترجمه شده و بدیهی است که نارساست.

۲- جمله «گویی که بشمشیر انجیده‌اند» نه معادل تحت اللفظی در آیه دارد و نه تفسیر مناسبی برای آیه است: انجیدن در لغت به معنای «ریز ریز کردن» است (ر.ک معین، ۱۳۷۵: ذیل واژه انجیدن). و تفسیر مناسبی برای «فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا» نیست؛ زیرا «حصیداً» به معنای «از ریشه قطع شده و درویده» است (ر.ک زمخشری، ۱۴۰۷: ۳۴۱/۲).

لغت‌نامه دهخدا درباره صفت مفعولی فعل انجیدن چنین آورده: «انجیده». [د / د / ن] (ن مف) ریزریز کرده شده. (برهان قاطع). خرد کرده شده. ریزریز شده... کاسه سربازرگان بگماز شراب است || گوشت تن مجتازان انجیده کباب است.

منوچهری» (دهخدا، ۱۳۳۷: ذیل واژه انجیده).

بنابر آنچه گذشت، اگر بنا باشد برای این عبارت قرآنی: «فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا» جمله تفسیری بیاید، مناسب تر چنین است: «همچون کشته ای که با داس، از ریشه درویده باشند». نه این که «بشمشیر انجیده اند».

۲-۴- ص ۴۴، س ۱۳-۱۰

آسَادُ مَوْتٍ مُخْدِرَاتٌ، مَا لَهَا || إِلَّا الصَّوَارِمُ وَالْقَنَا آجَامٌ
مُسْتَرْسِلِينَ إِلَى الْحُتُوفِ، كَأَنَّمَا || بَيْنَ الْحُتُوفِ وَيُنْهَمُ أَرْحَامٌ

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۴۴).

ترجمه ایات از حاشیه کتاب: «شیران مرگ شکار (شکار کننده مرگ) ملازم بیشه ای که آنان را جز شمشیر و نیزه (که پنداری آوردگاه مَنِبَتِ آنست) بیشه و نیزاری نیست. بمرگ انس گیرنده اند، خود تو گویی میان مرگ و ایشان خویشاوندی است!». (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۲۰۹)

در بیت نخست، نکته ای مهم، قابل طرح و بررسی است:

شارح نفثة المصدور عبارت «آسَادُ مَوْتٍ» را به «شیران مرگ شکار (شکار کننده مرگ)» ترجمه کرده است؛ حال آن که با عنایت به سیاق و معنای دو بیت، این تعبیر، ترجمه مناسبی برای «آسَادُ مَوْتٍ» نیست و معنای دقیق تری را می طلبد. دلایل:

۱- نکته نخست این که مرگ قابل شکار شدن نیست که کسی آن را شکار کند و شکار کننده مرگ نام گیرد، بلکه این مرگ است که همه جانداران را شکار می کند؛ و اگر با استعاره کسانی را «آسَادُ مَوْتٍ» خطاب کنند، به دلیل شجاعت، قدرت و مهارت در جنگاوری آنهاست که می توانند دشمنان زیادی را قتل عام کنند و برای آنان همچون «شیران مرگ آور» باشند نه «شیران مرگ شکار».

۲- با امعان نظر به مضمون بیت دوم که گفته: «شیران [=جنگاوران]، با مرگ انس گیرنده اند طوری که گویی میان مرگ و ایشان خویشاوندی است»، بنابراین ترکیب «آسَادُ مَوْتٍ» نباید به «شیران مرگ شکار (شکار کننده مرگ)» معنی شود؛ زیرا پر واضح است

که کسی مونس یا خویشاوند خود را نمی‌کشد. بلکه گویی شیران [=شجاعان]، سمبل مرگ هستند و جان دشمنان را شکار کننده‌اند. پس ترکیب «آسأدُ مَوْت» باید چنین ترجمه شود: «شیران [سمبل] مرگ» یا «شیران مرگ آور».

۲-۵- ص ۴۶، س ۳-۴

و ما ماتَ حَتَّى ماتَ مَضْرِبُ سَيْفِهِ || مِنْ أَضْرَبٍ، وَ اعْتَلَّتْ عَلَيْهِ الْقَنَا السُّمْرُ

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۴۶).

ترجمه بیت در حاشیه نفثة المصدور: «جان نسپرد مگر در آن هنگام که دم شمشیر وی از بسیاری کشتار دشمن بکندی و فلول گرایید و فرو ریخت، و نیزه‌های گندم‌گون بسبب کثرت ضربات و کشتار، شکستگی و کجی یافت و از کار و عمل باز ماند» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۲۱۴).

نکته درخور توجه ترجمه عبارت «اعْتَلَّتْ عَلَيْهِ الْقَنَا السُّمْرُ» می‌باشد، که مترجم، معنای آن را به ممدوح شاعر که جنگاور شجاعی است نسبت می‌دهد؛ این ترجمه هم از نظر معنایی و هم از نظر اسنادی، درست نمی‌نماید. دلایل:

۱- فعل «اعْتَلَّتْ» از مصدر «اعتلال» گرفته شده و این مصدر به دو معنای ۱- باز داشتن کسی را از کاری، و ۲- مریض شدن، آمده است. (ر.ک عبدالرحیم شیرازی، ۱۳۹۳: ذیل «اعْتَلَّتْ») البته در بیشتر لغت‌نامه‌ها همان معنای «باز داشتن کسی از کاری» را برای مصدر اعتلال آورده‌اند:

«اعْتَلَّ عَلَيْهِ بِعِلَّةٍ وَ اعْتَلَّهُ إِذَا اعتاقه عن أمرٍ» (ابن منظور، ۱۴۱۴: ذیل اعْتَلَّ عَلَيْهِ) ترجمه: پدیده‌ای او را از کارش باز داشت. «واعْتَلَّهُ عن كذا: أعاقه»: (صاحب بن عباد، ۱۴۱۴: ذیل اعْتَلَّ) ترجمه: او را [از چیزی] بازداشت. فرهنگ مقایسه‌ی اللغة نیز این معنا را تایید می‌کند: «العِلَّةُ حَدَثٌ يَشْغُلُ صاحبه عن وجهه. ويقال اعتلَّه عن كذا، أي اعتاقه. قال: فاعتلَّهُ الدَّهْرُ وللدَّهْرِ عَلٌّ» (ابن فارس، ۱۴۲۳: ذیل اعْتَلَّ).

شارح ارجمند، فعل «اعْتَلَّتْ» در بیت یادشده را به معنای «شکستگی و کج شدن نیزه‌ها» آورده است؛ حال آن که بنا به آنچه گذشت، «اعْتَلَّتْ عَلَيْهِ» در این بیت به این معناست که:

[نیزه‌های گندم‌گون] «او را [از جنگ کردن] باز داشت». البته فاعل این فعل، عبارت «القنأ السُّمر» است.

۲- بیت به گونه‌ای ترجمه شده که «القنأ السُّمر» یعنی «نیزه‌های گندم‌گون» به ممدوح شاعر نسبت داده شده است، در حالی که چنین نسبتی نارساست؛ زیرا در آغاز بیت در توصیف ممدوح آمده است که او نَمُرد مگر زمانی که آن‌قدر شمشیر زده بود که شمشیرش کُند شده، از کار افتاد؛ چنین کسی نمی‌تواند همزمان چندین نیزه هم در دست داشته باشد و با چندین نیزه هم به مبارزه پردازد؛ بلکه این نیزه‌های گندم‌گون متعلق به دشمنان ممدوح است که در پایان کار - که شمشیرش کند شده بود- او را از جنگ کردن باز داشتند و موجبات مرگ او را فراهم کردند.

۲-۶- ص ۶۶، س ۵-۶

«وَأُتْبِتَ فِي مُسْتَنْقَعِ الْمَوْتِ رَجُلُهُ || وَقَالَ لَهَا: «مِنْ تَحْتِ أَخْصِيكَ الْحَشْرُ»!»

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۴۶)

ترجمه و تفسیر بیت: «در غدیر و برکه مرگ پای بیفشرد و وی را (پای خویش را) گفت: قیامت و حشر زیر کف تو است. مراد آنکه: پای خویش را - که سخت در ورطه مرگ افشوده بود- مخاطب ساخته گفت: در آوردگاه و گیراگیر مرگ که کس بر کس نیستند و هر کس می‌کوشد که از معرکه جان به غنیمت برد تو از جای مرو و پای افشار، که قیامت زیر کف تو حشر شوم» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۲۱۴).

دو سه جمله آغازین پارگراف، ترجمه بیت و دیگر جمله‌ها تفسیر بیت به حساب می‌آید. ترجمه آن، درست و رساست؛ اما تفسیر آن بویژه جمله پایانی، شایسته تحقیق و بررسی مجدد است. آنجا که آمده: «که قیامت زیر کف تو حشر شوم». توضیح:

شاعر در بیت مورد بحث، ممدوح خود را چنین توصیف می‌کند: [او] پای خود را در ورطه مرگ، محکم نگه داشت. و به آن [=پای خود] گفت: قیامت زیر کف توست. آنچه زیر کف پای ممدوح بوده، میدان جنگ است؛ یعنی در مصراع دوم می‌خواهد بگوید با وجود این که حوادث هولناکی دور تا دور ممدوح را فراگرفته، تنوره میدان نبرد بسیار تافته شده بود، با این همه، پاهای او چنان ثباتی در میدان جنگ نشان داده که قیامت با همه

هولناکی گویی از زیر کف پای او (: میدان نبردش) پدید خواهد آمد. به عبارت دیگر یعنی حال و هوای قیامت با همه هولناکی، فروتر از حال و هوای میدان جنگی است که تو بر آن پای فشرده‌ای.

بنا به آنچه گذشت، مطلب تفسیری از شارح ارجمند: «که بقیامت زیر کف تو حشر شوم»، توضیحی مبهم و نارسا از بیت مذکور است.

۲-۷- ص ۶۶، س ۸-۷

عَدَا غُدُوَّةً وَ الْحَمْدُ نَسْجُ رِدَائِهِ || فَلَمْ يَنْصَرِفْ إِلَّا وَ أَكْفَانُهُ الْأَجْرُ

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۴۶)

«پگاه (به کارزار) رفت در آن حال که ستایش تار و پود ردای وی بود. (خود تو گویی ستایش مردم تار و پود و منسوج ردای وی بود) و (از آوردگاه) باز نگشت مگر در حالی که اجر الهی کفن وی بود...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۲۱۴).

مترجم ارجمند، تفسیر عبارت «الْحَمْدُ نَسْجُ رِدَائِهِ» را چنین آورده: «خود تو گویی ستایش مردم تار و پود و منسوج ردای وی بود». در واقع «حمد» و ستایش را به مردم نسبت داده که صبحگاهان در حق ممدوحش ادا می کردند. حال آن که «حمد» و ستایش از آن ممدوح نسبت به پروردگار است. دلایل:

- ۱- در عبارت‌هایی نظیر «لَهُ الْحَمْدُ» یا «الْحَمْدُ لِلَّهِ» نشانگر آن است که «حمد» مخصوص به درگاه پروردگار است و شاعران برجسته عرب غالباً به این نکته آگاهند.
- ۲- شاعر، فعل آغاز بیت [=عَدَا غُدُوَّةً] یعنی حرکت در صبحگاهان را به ممدوح نسبت داده، در پی آن، واو حالیه آورده و عبارت «وَالْحَمْدُ نَسْجُ رِدَائِهِ»، جمله حالیه‌ای است که ذو حال آن، ممدوح است نه مردم. بویژه این که در پی آن، پاداش الهی و مقام شهادت را برای او توصیف می کند؛ چنین کسی باید صبحگاهش را با حمد و ستایش پروردگار آغاز کند به گونه‌ای که گویی این ستایش با تمام جسم و روح و زبان و عملش بوده و همانند تار و پود ردایش تمام وجودش را احاطه کرده، در نهایت پاداش آن را نیز می گیرد.

۲-۸-ص ۵۲، س ۳-۲

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ * أُولَئِكَ هُمُ الْكٰفِرَةُ الْفَجْرَةُ * (عبس/۴۲-۴۰)

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۵۲)

ترجمه آیات از حاشیه نفثة المصدور: «رویهایی بود آن روز بران گرد [بیگانگی، رویهایی تیره و تاریک] می‌رسد بدان گرد [رانندگی]، ایشانند ایشان کافران و بد کاران».

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۲۲۸)

سه آیه یادشده، وصفِ دوزخیان است. مترجم ارجمند در ترجمه آیه آغازین، واژه «غَبَرَةٌ» را به معنای «گرد» آورده، که معنای مناسبی می‌باشد؛ در آیه بعد، واژه «قَتَرَةٌ» را نیز به معنای «گرد» آورده، در حالی که این، ترجمه رسایی نیست. دلایل:

۱- در قرآن کریم ممکن است دو واژه متفاوت، کنار هم یا با کمی فاصله بیایند که از نظر معنایی به یکدیگر نزدیک باشند، ولی معانی آن‌ها هیچ‌گاه عین هم نمی‌شود؛ بنابراین در ترجمه آیات، تفاوت معنایی واژگان را باید در نظر گرفت.

۲- فرهنگ لغت‌ها و کتب ترجمه و تفسیر قرآن کریم «قَتَرَةٌ» را غالباً به «سیاهی، ظلمت، تیرگی، کدورت و دود» ترجمه کرده‌اند؛ از آن جمله:

«تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ: آی یعلوها و یغشاها سواد و ظلمة» (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۰/۲۱۰).

ترجمه: یعنی سیاهی و تاریکی، آن را فرا می‌گیرد و می‌پوشاند.

«مراد از «قتر» ظاهراً کدورت و تیرگی است که در اثر گناهان بر چهره شخص ظاهر شود مثل وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ (عبس: ۴۰ و ۴۱) «قَتَرَةٌ» که در آیه عبس گذشت بمعنی سیاهی است در مجمع فرموده: به قولی غبره آن است که از آسمان ریزد و قتره آنست که از زمین بر خیزد» (قرشی، ۱۳۷۱: ۵/۲۳۱).

تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ: «(و) آنها را تاریکی فرو پوشانده است» (فولادوند، ۱۳۸۸: ذیل آیه).

ترجمه آیه مورد بحث از استاد صفارزاده: «و دود سیاهی آنها را خواهد پوشاند»

(صفارزاده، ۱۳۸۰: ذیل آیه).

بنا به آنچه گذشت، واژه «قَتَرَةٌ» در این آیه باید به «ظلمت و تیرگی» و یا «دود» ترجمه شود، نه به گرد و خاک.

۲-۹- ص ۵۲، س ۱۰

مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهُ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهُ (الحاقه: ۲۸ و ۲۹).

«چه بی نیازی کرد از من مال من؟! بشد از من حجت من» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱:

۲۲۸).

در ترجمه آیات یادشده، دو نکته قابل طرح و بررسی وجود دارد:

۱- نکته نخست، واژه «ما» در ابتدای آیه شریفه آغازین است که شارح ارجمند آن را «مای استفهام» یا «مای تعجب» به حساب آورده، در حالی که مترجمان و مفسران، غالباً آن را، «مای نافیه» به حساب می آورند.

ترجمه چند مترجم و مفسر از عبارت مورد بحث:

«ثروتم عذاب را از من دفع نکرد» (انصاریان، ۱۳۹۱: ذیل آیه).

«مال من، مرا سودی نبخشید» (فولادوند، ۱۳۸۸: ذیل آیه).

«مال و ثروتم هرگز مرا بی نیاز نکرد، و به درد امروز که روز بیچارگی من است نخورد

«ما أغنى عني ماله» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۴۶۴/۲۴).

محمی الدین درویش در کتاب نفیس «اعراب القرآن و بیانه»، هم وجه نافیه و هم وجه استفهام را برای «ما»ی مورد بحث آورده، ولی در پایان، وجه نافیه را اولی دانسته است (ر.ک درویش، ۱۴۱۵: ۱۰/۲۰۲-۲۰۱).

۲- نکته دیگر، معنای واژه «سُلْطَان» در آیه پایانی است؛ که شارح ارجمند آن را در حاشیه به «حجّت» ترجمه کرده، حال آن که این معنا در اینجا، مناسب نیست؛ اگر چه ممکن است خطاکاران صاحبان قدرت و سلطنت، در این دنیا دلایلی غیر منطقی برای خطاها و جنایاتشان تراشیده باشند، اما در آخرت، قدرت های زودگذر و پوشالی، همچنین دلایلی غیر عقلانی آنان راه به جایی نخواهد برد؛ توضیح بیشتر:

با وجود آن که واژه «سُلْطَان» در قرآن کریم، هم به معنای «حجت و دلیل» و هم به معنای «قدرت و تسلط» آمده است، اما واژه «سُلْطَان» در این آیه، به معنای دوم آن یعنی «قدرت و تسلط» ترجمه و تفسیر می شود؛ بویژه این که پیش از عبارت مورد بحث، این

جمله آمده: «مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهٗ»: یعنی ثروتم به دردم نخورد. این «ثروت» و در پی آن، «حکمرانی و قدرت» دو عامل مهم و مکمل یکدیگر برای جولان در این دنیای فانی هستند.

در این باره نظر چند مترجم و مفسر آورده می‌شود:

«هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهٗ (۲۹) از بین رفت و از دستم گرفته شد آن سلطنت و ریاست و عده و عده که داشتم» (طیب، ۱۳۷۸: ۱۳/۱۷۲).

«هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهٗ ملكي و تسلطی علی الناس، و بقیت فقیرا ذلیلا» (زمخشری، ۱۴۰۷: ۶۰۴/۴).

ترجمه: حکمرانی و سلطه من بر مردم از میان رفته است و در نداری و خواری مانده‌ام. «... قدرت و سلطه من نیز نابود شد و از دست رفت! (هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهٗ)» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۴/۴۶۴).

«ما أغنى عني ماليه، هلك عني سلطانیه: ... اینک در این جهان که مال و ثروت و فرمانروایی اثری نخواهد داشت» (حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ۱۷/۵۳).
بنابر آنچه گذشت، واژه «سُلْطَان» در آیه مذکور نه به معنای «حجت و دلیل»، که به معنی «قدرت و تسلط» به کار رفته است.

۲-۱۰- ص ۵۳، س ۹

وَ فِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ (مطففین/۲۶) (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۵۳)

ترجمه آیه در حاشیه: «و در آن [بهشت و نعیم] رَغْبَت کنندا رَغْبَت کنندگان». (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۲۲۹)

جمله «فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ» دقیقاً به چه معنایی است؟

«تَنَافَس» در حاشیه نفثه المصدور به معنای «رَغْبَت کردن» آمده، که معنی کامل و رسایی نیست؛ زیرا بیشتر کتب لغت، ترجمه‌ها و تفاسیر قرآن کریم، «تَنَافَس» را چنین معنا کرده‌اند: ۱- مسابقه دادن در رسیدن به چیزی مطلوب و نفیس، ۲- رَغْبَت و تمایل به چیزی همراه با رقابت و پیشی جستن؛ همچنان که در قاموس قرآن آمده: «تَنَافَس: بمعنی مسابقه دو نَفْس در رسیدن بچیز مطلوب است بقول راغب، آن مجاهده نفس است در رسیدن و

شبيه شدن بفضلاء بى آنکه ضررى بديگرى برساند و فى ذلكَ فليتنافس المتنافسون مطففين: ۲۶ و در رسيدن به آن نعمت بهشتى مسابقه و رغبته کنند مسابقه کنندگان» (قرشى، ۱۳۷۱: ۹۴/۷).

علامه طباطبایى و طبرسى نیز به معنای یادشده تصریح کرده‌اند: «و فى ذلكَ فليتنافس المتنافسون: التنافس التغالب على الشيء و يفيد بحسب المقام معنى التسابق قال تعالى: سابقوا إلى مغفرة من ربكم و الجنة: الحديد: ۲۱،...» (طباطبایى، ۱۴۱۷: ۲۳۸/۲۰). ترجمه: تنافس: برترى جویی در رسيدن به چیزی و متناسب با اینجا به معنای بر یکدیگر پیشی جستن است؛ همچنان که خداوند بلند مرتبه گفته است: برای رسيدن به مغفرت پروردگارتان و بهشت [ی که...] از یکدیگر پیشی گیرید.

«و فى ذلكَ فليتنافس المتنافسون: أى فليرغب الراغبون بالمبادرة إلى طاعة الله تعالى» (طبرسى، ۱۳۷۲: ۶۹۳/۱۰). ترجمه: يعنى بايد علاقمندان با علاقه، در طاعت خداوند بلند مرتبه با هم مسابقه دهند.

ترجمه‌ای معاصر از آیه: «و رقابت کنندگان و مسابقه گران باید به سوى این نعمت ها بر یکدیگر پیشی گیرند» (انصاریان، ۱۳۸۳: ذیل آیه).

ترجمه پیشنهادی: و در [رسيدن به] آن [نعمت‌های بهشتی]، سبقت گیرندگان مشتاق باید بر یکدیگر پیشی جویند.

بنا بر آنچه گذشت، این که شارح ارجمند، معنای آیه «و فى ذلكَ فليتنافس المتنافسون» را چنین آورده: «و در آن [بهشت و نعیم] رغبته کنندا رغبته کنندگان»، ترجمه‌ای نارساست؛ زیرا -چنان که گذشت- مصدر «تنافس» فقط به معنای «رغبته کردن و تمایل به چیزی نشان دادن» نیست، بلکه رغبته و تمایلی همراه با مسابقه در عمل و پیشی گرفتن بر دیگران برای رسيدن به چیزی است.

۳- نتیجه گیری

بر اساس این پژوهش، تحشیه کتاب نفثة المصدور به اهتمام استاد یزدگردی، نقد و واکاوی شده‌است. پس از نقد و تحلیل نکات مورد بحث و استفاده از منابع گوناگون و

آرای صاحب نظران و طرح استدلال‌های لازم، نظریه‌های درست بیان شده‌است که ماحصل آن از این قرار است:

(۱) ص ۷، س ۵: واژه «چرخ» در اینجا به معنی «زخم» نیست؛ بلکه در معنای «تیر» به کار رفته‌است.

(۲) ص ۳۹، س ۵: در آیه «وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ» واژه «قُوَّة» به معنای نیرو، و عبارت «رِبَاطِ الْخَيْلِ»، در معنای کنایی خود یعنی «ذخیره اسبان یا اسبان ورزیده و آماده» بکار رفته‌است.

(۳) ص ۴۳، س ۱۰: در آیه «فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا»: ۱- فعل «جَعَلْنَا» باید به گذشته ترجمه شود؛ ۲- جمله تفسیری آیه باید چنین بیاید: «همچون کشته‌ای که با داس، از ریشه درویده باشند»؛ نه «به شمشیر انجیده‌اند».

(۴) ص ۴۴، س ۱۰: «آسَادُ مَوْتٍ» به معنی «شیران مرگ‌آور» است؛ نه «شیران مرگ‌شکار (شکارکننده مرگ)».

(۵) ص ۴۶، س ۴: «إِعْتَلَّتْ عَلَيْهِ الْقَنَا السُّمْرُ» یعنی نیزه‌های گندم‌گون [دشمنان]، او را از جنگ کردن باز داشتند.

(۶) ص ۴۶، س ۶: جمله «که بقیامت زیر کف تو حشر شوم»، توضیحی روشن و رسا از بیت عربی نیست.

(۷) ص ۴۶، س ۷: عبارت «الْحَمْدُ نَسْجُ رِدَائِهِ»، حمد از جانب ممدوح نسبت به پروردگار است.

(۸) ص ۵۲، س ۳: واژه «قَتْرَةٌ» در آیه «تَرْهَقُهَا قَتْرَةٌ» باید به «ظلمت و تیرگی» یا «دود» ترجمه شود، نه به «گرد و خاک».

(۹) ص ۵۲، س ۱۰: در آیه «مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهُ...»، «ما» باید در معنی «نافیه» و واژه «سُلْطَان» به معنای «قدرت و تسلط» ترجمه و تفسیر شود.

(۱۰) ص ۵۳، س ۹: «تَنَافُسٌ» یعنی رغبت همراه با مسابقه در عمل برای رسیدن به چیزی است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. انصاریان، حسین. (۱۳۹۱). **ترجمه قرآن کریم**. چاپ دوم. قم: آیین دانش.
۲. حسینی همدانی، محمد حسین. (۱۴۰۴). **انوار درخشان**. چاپ اول. تهران: کتابفروشی لطفی.
۳. خرندزی زیدری نسوانی، شهاب‌الدین محمد. (۱۳۸۱). **نفاثة المصدوره**. تصحیح و توضیح امیرحسن یزدگردی. چاپ دوم. تهران: انتشارات توس.
۴. دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۳۷). **لغت نامه دهخدا**. مصحح: محمد معین. تهران: سازمان لغت نامه.
۵. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۷). **سبک‌شناسی نثر**. چاپ دوازدهم. تهران: نشر میترا.
۶. صفاء، ذبیح‌الله. (۱۳۶۳). **گنجینه سخن**. چاپ چهارم. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۷. صفارزاده، طاهره. (۱۳۸۰). **ترجمه قرآن کریم**. تهران: موسسه فرهنگی جهان رایانه کوثر.
۸. صفی‌پور شیرازی، عبدالرحیم. (۱۳۹۶). **منتهی الارب فی لغة العرب**. ۲ جلد. چاپ اول. تهران: امید مجد.
۹. طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**. ۱۰ جلد. چاپ سوم. تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۱۰. طیب، سید عبدالحسین. (۱۳۷۸). **اطیب البیان فی تفسیر القرآن**. چاپ دوم. تهران: انتشارات اسلام.
۱۱. فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۷۱). **شاهنامه**. مصحح: جلال خالقی مطلق. چاپ اول. زیر نظر احسان یارشاطر. کالیفرنیا: بنیاد میراث ایران.
۱۲. فولادوند، محمد مهدی. (۱۳۹۰). **ترجمه قرآن کریم**. قم: مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران.
۱۳. قاضی طباطبایی، حسن. (۱۳۴۸). «ملاحظاتى چند در باب تصحیح نفاثة المصدوره». **نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز**. شماره ۸۶. پیوست نفاثة المصدوره یزدگردی: صص ۶۹-۱
۱۴. قرشی، سید علی‌اکبر. (۱۳۷۱). **قاموس قرآن**. ۷ جلد. چاپ ششم. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۵. معین، محمد. (۱۳۷۵). **فرهنگ فارسی**. چاپ نهم. تهران: انتشارات امیرکبیر.

۱۶. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۷۴). **تفسیر نمونه**. چاپ دوازدهم. تهران: انتشارات دار الکتب الاسلامیه.

۱۷. موسویان، سید شاهرخ. (۱۳۹۷). «بررسی چند ابهام و خطا در شرح یزدگردی بر نفثة المصدور». *نشریه نثرپژوهی ادب فارسی*. سال ۲۱. شماره ۴۴. صص ۱۶۹-۱۵۱

۱۸. نیک‌پناه، منصور. (۱۳۹۷). «نقدی بر شرح چند جمله در نفثة المصدور». *نشریه نثرپژوهی ادب فارسی*. سال ۲۱. شماره ۴۳. صص ۲۱۴-۱۹۹

ب) منابع عربی

۱. ابن عباد، الصاحب اسماعیل. (۱۴۱۴). **المحیط فی اللغة**. با تحقیق محمد حسین آل یاسین. ۱۱ جلد. بیروت: عالم الکتب.

۲. ابن فارس، احمد. (۱۴۲۳). **معجم مقاییس اللغة**. ۶ جلد. دمشق: طبعه اتحاد الکتاب العرب.

۳. ابن منظور، محمد. (۱۴۱۴). **لسان العرب**. چاپ سوم. بیروت: دار صادر.

۴. درویش، محی الدین. (۱۴۱۵). **إعراب القرآن و بیانه**. ۱۰ جلد. نوبت چاپ: چهارم. سوریه: دار الارشاد.

۵. زمخشری، جار الله. (۱۴۰۷). **تفسیر کشاف**. بیروت: دار الکتب العربی.

۶. طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۴۱۷). **المیزان فی تفسیر القرآن**. ۲۰ جلد. چاپ پنجم. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.